

Iwona Wojciechowska-Toruńska

Politechnika Łódzka

**EFEKTY KONSOLIDACJI FISKLANEJ
W TEORII I W PRAKTYCE**

Streszczenie: Artykuł przedstawia możliwe efekty dostosowań fiskalnych. Opisuje efekty keynesowskie i niekeynesowskie konsolidacji fiskalnej. Redukcje deficytu oparte silniej na zmniejszeniu wydatków publicznych niż na wzroście dochodów podatkowych powodują efekty niekeynesowskie, a w odwrotnej sytuacji keynesowskie. Przykład Irlandii i Węgier obrazuje mechanizm działania tych efektów. Wydaje się, że znajomość możliwych efektów konsolidacji fiskalnej jest ważna dla przyszłej sytuacji fiskalnej polskich finansów publicznych.

Słowa kluczowe: konsolidacja fiskalna, efekty konsolidacji fiskalnej, polityka fiskalna.

1. Wstęp

Recesja w 2009 r. dotknęła wiele krajów świata. Wśród 33 krajów OECD deficyt sektora finansów publicznych w 2009 r. wynosił średnio 9% PKB i wzrósł aż o 8 punktów procentowych (p.p.) PKB ze średniego poziomu 1% PKB w 2007 r. Dług publiczny w krajach OECD wyniósł w 2010 r. średnio ok. 100% PKB i był to najwyższy poziom od pięćdziesięciu lat [Międzynarodowy Fundusz Walutowy 2010]. W przeszłości wiele krajów podejmowało dostosowania fiskalne mające na celu ograniczenie deficytu budżetowego. Recesja na nowo spowodowała zainteresowanie analizą konsolidacji fiskalnej i jej skutkami dla gospodarki. Czynniki sprzyjające pozytywnym efektom wzrostowym konsolidacji fiskalnej zaobserwowane w ostatnich trzydziestu latach są poddawane dalszym badaniom.

Uważa się, że ważne jest, aby wysiłki konsolidacyjne były przeprowadzane we właściwym czasie, tzn. w odpowiedniej fazie cyklu koniunkturalnego. Zgodnie z tradycyjnym schematem keynesowskim konsolidacja fiskalna (dostosowanie fiskalne) przeprowadzona w okresie powolnego wzrostu gospodarczego mogłaby mieć negatywny wpływ na wielkość produkcji w krótkim okresie. Badania nad efektami konsolidacji fiskalnej dowiodły, że redukcje salda budżetowego mogą zwiększyć produkcję nawet w krótkim okresie. Po raz pierwszy takie reakcje zostały zaobserwowane w 1990 r. przez Giavazziego i Pagano [1990, s. 75]. Okazało się, że konsolidacja budżetowa opierająca się na dużych ograniczeniach w wydatkach publicz-

nych powoduje, że działania gospodarcze rządu wydają się bardziej wiarygodne dla społeczeństwa. Skutkuje to wzrostem planów konsumpcyjnych (zaplanowanych wydatków), gdyż konsumenci oczekują niższych podatków w przyszłości. Z kolei przedsiębiorcy oczekują z tego samego powodu (niższe obciążenia podatkowe to zwiększenie potencjalnych dochodów do dyspozycji) wyższych zysków swoich przedsiębiorstw umożliwiających wzrost inwestycji. Wzrost popytu i inwestycji powoduje dodatni wpływ na wzrost gospodarczy. Takie efekty wiarygodnej polityki fiskalnej zostały nazwane efektami niekeynesowskimi. Obecnie Polska należy do grupy państw, które mają zalecenia Komisji Europejskiej do przeprowadzenia konsolidacji fiskalnej sektora finansów publicznych. Celem artykułu jest przedstawienie efektów keynesowskich i niekeynesowskich konsolidacji fiskalnej w teorii i w praktyce. Wydaje się, że mechanizm działania tych efektów może być ważny z punktu widzenia przyszłej kondycji fiskalnej sektora finansów publicznych w Polsce.

2. Efekty keynesowskie i niekeynesowskie konsolidacji fiskalnej

Z przeglądu literatury wynika, że efekty polityki fiskalnej mogą zależeć od wielkości długu publicznego. Przy niskiej wielkości długu publicznego efekty zmian polityki fiskalnej mogą być keynesowskie. Z kolei przy wysokim wskaźniku długu publicznego skutki polityki fiskalnej są niekeynesowskie [Perotti 1999, s. 1399-1436; Blanchard 1990; Sutherland 1997, s. 147-62]. Dowodów na takie związki dostarczyły opracowania takich autorów, jak Perotti [1999] i Zaghini [1999]. Jednak są autorzy, którzy ten pogląd odrzucają [Heylen, Everaert 2000, s. 103-124].

Dostosowanie fiskalne może mieć także różne efekty w zależności od tego, w jakiej skali zaszły zmiany po stronie dochodowej i wydatkowej sektora finansów publicznych. Uważa się, że redukcje deficytu oparte silniej na zmniejszeniu wydatków publicznych niż na wzroście dochodów podatkowych powodują efekty niekeynesowskie, a w odwrotnej sytuacji keynesowskie [Giudice, Turrini, in 't Veld 2003, s. 17; Miller, Russek 1999, s. 7]. Udowodniono również, że obniżanie salda budżetowego przez znaczne zmniejszenie wydatków publicznych prowadzi do efektów niekeynesowskich, podczas gdy wydatki publiczne zredukowane w niewielkim stopniu wywołują typowe efekty keynesowskie [Giavazzi, Pagano 1990, s. 75].

Teoria J.M. Keynesa wywołała decydujący wpływ na rozwój koncepcji świadomego wykorzystywania dochodów i wydatków budżetowych. Podważyła tradycyjne poglądy na rolę oszczędności, podatku, kredytu i budżetu państwa. Stworzyła nowe przesłanki polityki gospodarczej, zgodnie z którymi państwo oddziałuje na ukształtowanie na odpowiednim poziomie popytu efektywnego, przy uwzględnieniu występujących skłonności do konsumpcji i inwestowania [Keynes 1985, s. 28].

Typowym dla teorii keynesowskiej efektem polityki fiskalnej (np. wzrostu wydatków publicznych (G)) wobec konsumpcji indywidualnej (C) jest wzrost spożycia indywidualnego ($dC/dG > 0$). Jeśli jednak celem wsparcia konsolidacji fiskalnej następuje obniżka podatków (T), to spodziewany wpływ na konsumpcję indywidualną

będzie przejawiał się zmniejszeniem wydatków gospodarstw domowych ($dC/dT < 0$) [Afonso 2001, s. 5]. W takim razie stymulowanie wzrostu popytu osiąga się albo przez zmniejszenie przychodów z podatków albo przez zwiększenie wydatków sektora finansów publicznych. Prowadzi to do wzrostu inwestycji i konsumpcji. Działanie efektu mnożnikowego¹ powoduje dodatkowy wzrost wydatków ludności. Należy pamiętać, że pojawienie się zjawiska deficytu budżetowego wywołuje wzrost zapotrzebowania rządu na kredyt. Wzrost popytu na rynku kapitałowym prowadzi do wzrostu stopy procentowej. Reakcją sektora prywatnego jest odkładanie popytu na inwestycje (bo nastąpił wzrost atrakcyjności bankowych lokat kapitałowych) lub spadek popytu konsumpcyjnego. W tej sytuacji dodatkowy popyt uruchomiony przez rosnące wydatki budżetowe jest neutralizowany spadkiem aktywności gospodarczej sektora prywatnego. W ten sposób został przedstawiony tzw. efekt wypychania inwestycji i wydatków prywatnych akcentowany przez przedstawicieli nurtów neoklasycznych [Winiarski 2000, s. 453]. Z kolei dla zahamowania wzrostu popytu i konieczności przeciwdziałania wzrostowi inflacji dąży się do zwiększania przychodów sektora publicznego oraz ograniczania wydatków publicznych. Przyczynia się to do zmniejszenia konsumpcji i inwestycji, obniżenia poziomu zatrudnienia i produkcji oraz hamowania wzrostu cen [Winiarski 2000, s. 453-454].

Powszechnie zakładana dodatnia korelacja między konsumpcją indywidualną a ekspansją fiskalną może ulegać odwróceniu, gdy zaistnieją pewne szczególne okoliczności. Na przykład znaczne i trwałe ograniczenie wydatków rządowych może prowadzić konsumentów do przekonania, że nastąpi w przyszłości również trwała obniżka podatków. W takim przypadku może nastąpić wzrost dochodu permanentnego oraz konsumpcji indywidualnej, co z kolei może skłaniać do poprawy oczekiwań względem inwestycji indywidualnych². Jeśli jednak redukcja wydatków jest niewielka i krótkotrwała, konsumpcja indywidualna może nie wykazywać pozytywnej reakcji na redukcje fiskalne. Innymi słowy, można założyć, że przy odpowiednich warunkach konsumenci mogą oczekiwać korzyści z konsolidacji fiskalnej i działać tak jak opisano powyżej [Afonso 2001, s. 5-6].

Oprócz wpływu zmian polityki fiskalnej na wzrost gospodarczy [Alesina, Ardagna 2010, s. 1] aktualnie bada się wpływ polityki monetarnej oraz stawek podatkowych na wielkość produkcji danego kraju [Romer, Romer 2010, s. 800]. Z doświadczeń krajów OECD w latach 1970-2007 wynika, że dostosowania fiskalne [Alesina, Ardagna 2010, s. 15]:

¹ Mnożnik to stosunek ostatecznej zmiany poziomu zrównoważenia dochodu narodowego do początkowej zmiany całkowitych planowanych wydatków, które do niej doprowadziły. Określa, w jakim stopniu zmieni się ostateczny poziom zrównoważenia dochodu narodowego w wyniku początkowej zmiany wydatków autonomicznych lub egzogenicznych [Kamerschen, McKenzie, Nardinelli 1991, s. 292-298].

² Ta „niekeynesowska” makroekonomia, związana z oczekiwaniami konsumentów, znalazła już swoje miejsce w podręcznikach makroekonomii (zob. np. [Blanchard 1990]).

- oparte na obniżaniu stawek podatkowych wpływają w większym stopniu na wzrost gospodarczy niż te dostosowania oparte na wzroście wydatków,
- oparte na ograniczeniach wydatków i niepodwyższaniu podatków powodują z większym prawdopodobieństwem redukcję deficytu i długu publicznego niż te dostosowania oparte na podwyższaniu podatków,
- polegające na większych ograniczeniach po stronie wydatków niż po stronie dochodów z mniejszym prawdopodobieństwem powodują recesję.

Opis schematu keynesowskiego i niekeynesowskiego działania polityki fiskalnej na popyt konsumpcyjny, a tym samym na wzrost gospodarczy³ zostanie przedstawiony w następnym punkcie.

3. Przykład efektów keynesowskich konsolidacji fiskalnej

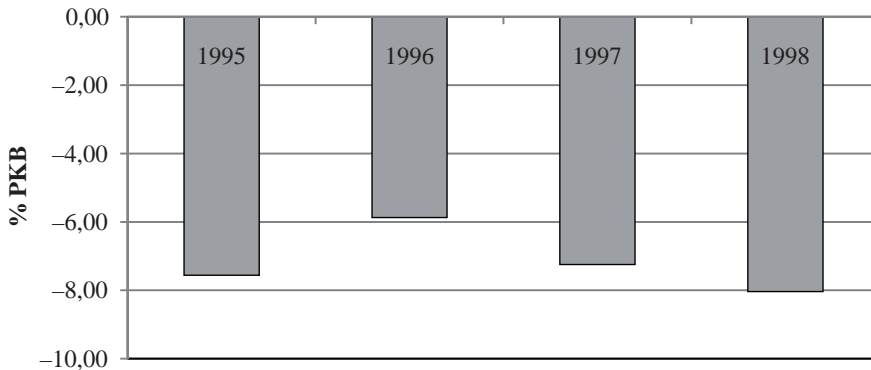
Przykładem wystąpienia efektów keynesowskich dostosowania fiskalnego może być przypadek Węgier z lat 1995-1998. Węgry wykazywały w tym okresie wysoki deficyt sektora finansów publicznych (rys. 1). W 1996 r. saldo budżetowe uległo znacznej poprawie. Redukcja wyniosła aż 2,8 p.p. PKB. W następnym roku miało miejsce pogorszenie sytuacji budżetowej i nastąpił spadek wielkości deficytu budżetowego o 1,4 p.p. PKB. W 1998 r. deficyt sektora finansów publicznych osiągnął bardzo wysoki wskaźnik 8,0% PKB. Redukcja salda budżetowego w 1996 r. była spowodowana znacznym obniżeniem wydatków publicznych (zmiana o 3 p.p. PKB). Duża skala redukcji wydatków sektora finansów publicznych świadczy o wystąpieniu epizodu dostosowania fiskalnego. W całym analizowanym okresie można zaobserwować regularny spadek dochodów podatkowych o dużej skali wynoszący aż 4,8 p.p. PKB! W tym samym okresie skala redukcji wydatków publicznych wyniosła 4,4 p.p. PKB. Skala dostosowania fiskalnego była bardzo duża, ale jednocześnie nastąpił silniejszy spadek dochodów publicznych, który w efekcie pogłębił saldo budżetowe (tab. 1).

Tabela 1. Dochody i wydatki sektora finansów publicznych na Węgrzech w latach 1995-1998 (% PKB)

Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998
Dochody publiczne	49,3	48,1	44,6	44,5
Wydatki publiczne	56,9	53,9	51,8	52,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *OECD Economic Outlook 2004*, No 76, Database.

³ $Y = I + C$, gdzie Y – produkcja, C – konsumpcja, I – inwestycja [Milewski (red.) 2000, s. 357].

Rys. 1. Deficyt sektora finansów publicznych na Węgrzech w latach 1995-1998 (% PKB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.oecd.org.

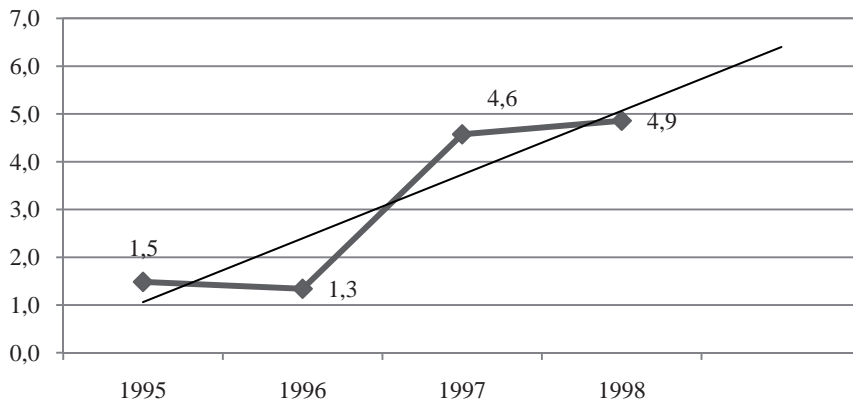
Redukcja deficytu budżetowego została oparta na dużej skali zmniejszenia wydatków publicznych, jednak nie spowodowało to wzrostu zaufania społeczeństwa do rządu węgierskiego. Zamiast wzrostu popytu konsumpcyjnego nastąpił wzrost oszczędności⁴ prywatnych – z 15,6% PKB w 1995 r. do 19,4% PKB w 1996 r. pomimo znacznego obniżenia krótkoterminowej stopy procentowej o 8 p.p. (tab. 2). Do 1998 r. oszczędności prywatne wzrastały, a produkcja spadła o 0,2 p.p. PKB. Wzrost gospodarczy w okresie dostosowania fiskalnego o dużej skali okazał się niski i wynosił 1,3% PKB. Węgry lat 1995-1998 są przykładem na teoretyczny model Keynesa, w którym redukcje deficytu budżetowego wywołują spadek wzrostu gospodarczego, a zwiększenie salda budżetowego skutkuje zdynamizowaniem gospodarki (rys. 2).

Tabela 2. Zestawienie wielkości oszczędności prywatnych i krótkoterminowej stopy procentowej na Węgrzech w latach 1995-1998

Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998
Krótkoterminowa stopa procentowa (%)	32	24	20,01	18
Oszczędności prywatne (% PKB)	15,6	19,4	20,1	21,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.oecd.org.

⁴ Równoległe do wzrostu oszczędności prywatnych zmniejszają się wydatki konsumpcyjne indywidualne. Por. [Moven 1993, s. 200].

Uwaga: Liniowy wykres realnego PKB ma charakter pomocniczy w celu lepszego zobrazowania zmian w dynamice PKB.

Rys. 2. Realny wzrost gospodarczy na Węgrzech w latach 1995-1998 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych OECD (www.oecd.org).

4. Przykład efektów niekeynesowskich konsolidacji fiskalnej

Doświadczenia Irlandii z lat 1985-1995 mogą być przykładem na efekty konsolidacji fiskalnej, które nie odpowiadają schematowi działania typowemu dla modelu keynesowskiego. Uważa się, że przypadek irlandzki przyczynił się do rozwoju badań nad niekeynesowskimi skutkami zacieśnienia polityki fiskalnej dla popytu wewnętrznego [Rzońca 2002, s. 19-20]. Sytuacja sektora finansów publicznych w Irlandii w 1987 r. charakteryzowała się wysokim deficytem budżetowym, wydatki publiczne wynosiły 52% PKB, a dochody 43,9% PKB (tab. 3). W następnym roku nastąpiła poprawa salda budżetowego w wyniku redukcji wydatków budżetowych o 2,5 p.p. PKB oraz zwiększenia dochodów podatkowych o 0,3 p.p. PKB.

Tabela 3. Dochody i wydatki sektora finansów publicznych w Irlandii w latach 1987-1995 (% PKB)

Wyszczególnienie	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Dochody publiczne	43,9	44,2	40,4	40,4	42,0	42,3	42,3	42,3	39,4
Wydatki publiczne	52,0	48,5	42,1	43,2	44,8	45,3	45,1	44,3	41,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Economic Outlook 2004*, No76, Database.

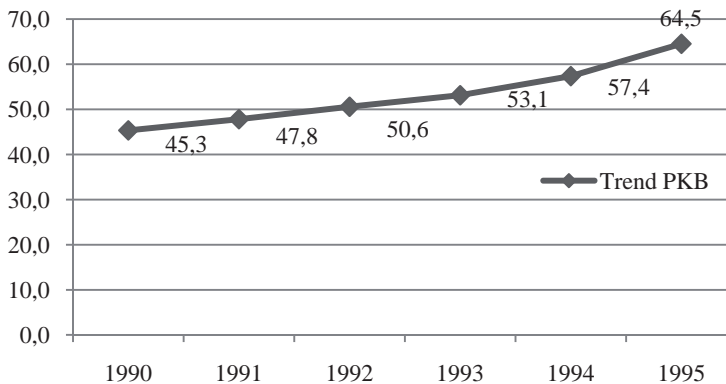
W modelu keynesowskim takie ograniczenia wydatków podejmowane są w celu zmniejszenia popytu konsumpcyjnego oraz często konieczności ograniczania inflacji

[Winiarski 2000, s. 453-454]. W przypadku irlandzkim gwałtowny spadek inflacji z poziomu ponad 20% do 5% rocznie miał miejsce w latach 1982-1985, a w drugiej połowie lat 80. oraz w latach 90. inflacja *de facto* została ustabilizowana na poziomie ok. 3%, a następnie spadła do ok. 2% [Orłowski 1998, s. 97]. Ograniczeniom wydatków publicznych o dużej skali w latach 1987-1989 (skumulowane zmiany w redukcji wydatków publicznych wyniosły 8,9% PKB) wcale nie towarzyszyło zmniejszenie konsumpcji i inwestycji (tak jak w schemacie keynesowskim). Nastąpił wzrost popytu konsumpcyjnego prywatnego oraz wzrost inwestycji prywatnych. Taką reakcję na redukcję salda budżetowego tłumaczy się rolą oczekiwań gospodarstw domowych. Gospodarstwa domowe, obserwując gwałtowną poprawę stanu finansów publicznych, oczekiwały, że duża skala przeprowadzonych ograniczeń w wydatkach publicznych będzie trwała i podjęły decyzję o zwiększeniu konsumpcji w bieżącym okresie [Rzońca 2002, s. 20]. W roku rozpoczęcia konsolidacji fiskalnej w Irlandii (1987 r.) nastąpił spadek realnych stóp procentowych, który wyniósł 5 p.p. nominalnie i 3,4 p.p. realnie i przyczynił się do wzrostu konsumpcji [Orłowski 1998, s. 97]. Długoterminowe stopy oprocentowania też spadły, co z kolei korzystnie wpłynęło na wzrost inwestycji. Zwiększenie konsumpcji i inwestycji przyczyniło się do wzrostu produkcji (tab. 4).

Tabela 4. Średnioroczny wzrost gospodarczy w Irlandii w latach 1980-1993 (%)

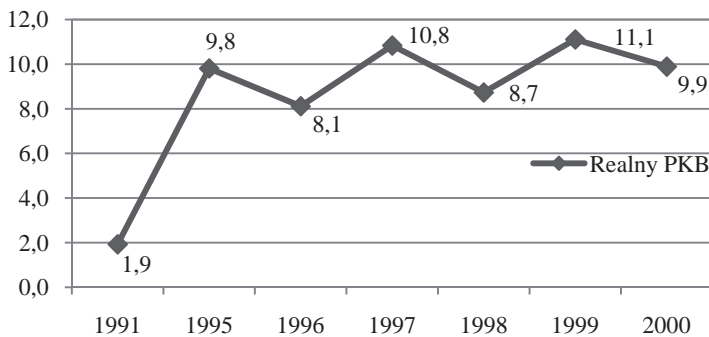
Średnioroczny wzrost PKB	1980-1986	1987-1993
	2,8	5,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.oecd.org.

Rys. 3. Makroekonomiczny trend PKB w Irlandii w latach 1990-1995 (mld dol.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Economic Outlook 2004 No76*, Database.

Rys. 4. Realny wzrost gospodarczy w Irlandii w latach 1991-2000 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD, *Economic Outlook 2004 No76*, Database.

Konsolidacja fiskalna w Irlandii w latach 1987-1989 była przykładem na efekty ekonomiczne, których model keynesowski nie przewidywał. Redukcje w wydatkach powinny ograniczyć popyt konsumpcyjny i inwestycyjny oraz zmniejszyć produkcję. Przypadek irlandzki udowodnił, że dostosowanie fiskalne może być przyjazne dla wzrostu gospodarczego, którego źródłem jest wzrost popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego. Należy przypomnieć, że irlandzka konsolidacja fiskalna odznaczała się dużą skalą (zmiany w wydatkach i w deficycie budżetowym – tab. 3), dlatego jej efekty gwarantowały duże prawdopodobieństwo wystąpienia dodatniego efektu dla produkcji (rys. 3).

Przypadki irlandzki i węgierski na pozór odznaczały się równie dużą skalą konsolidacji fiskalnej. Jednak w Irlandii długość dostosowania fiskalnego (3 lata w porównaniu z rokiem na Węgrzech) i skala była większa niż na Węgrzech (8,9 p.p. PKB, podczas gdy na Węgrzech 3,0 p.p. PKB) i to m.in. mogło przesądzić o wystąpieniu efektów niekeynesowskich.

5. Podsumowanie

Dostosowanie fiskalne może opierać się na ograniczeniach w wydatkach sektora publicznego lub/i na wzroście dochodów publicznych. Istnieją liczne dowody w literaturze *ex post* i *ex ante*, że konsolidacje fiskalne przeprowadzane na podstawie wzrostu podatków wywołują słabsze efekty dla wzrostu gospodarczego niż konsolidacje oparte na ograniczeniach wydatków publicznych [Wojciechowska-Toruńska 2010, s. 802].

Opisane przykłady efektów konsolidacji fiskalnej wydają się ważne dla przyszłej sytuacji fiskalnej Polski. Obecna sytuacja fiskalna sektora finansów publicznych w Polsce jest niepokojąca. Deficyt w latach 2009-2010 przekroczył znacznie wartość referencyjną zgodną z Traktatem z Maastricht i wynosił odpowiednio $-7,2\%$

PKB i $-7,9\%$ PKB. Dług publiczny w 2009 r. wyniósł $50,9\%$ PKB, a w 2010 r. $55,5\%$ PKB [European Commission 2010, s. 211]. W 2009 r. wprowadzono redukcję progów podatkowych PIT z trzech (19, 30, 40%) do dwóch (18, 32%) oraz obniżkę stawek podatkowych PIT z 19 do 18% oraz z 30 i 40 do 32%. Redukcja stawek podatkowych nie przyczyniła się do obniżenia deficytu sektora finansów publicznych w relacji do PKB. W 2011 r. nastąpił wzrost stawek podatkowych VAT o 1 p.p.

Opierając się na teorii i praktyce efektów konsolidacji fiskalnej, można sądzić, że dostosowania fiskalne w Polsce oparte na wzroście stawek podatku VAT wywołają słabsze efekty wzrostowe i z mniejszym prawdopodobieństwem spowodują ograniczenie deficytu i długu publicznego niż redukcje wydatków publicznych. Badania przeprowadzone w USA wskazują, że wzrost podatku o 1% obniża poziom realnego PKB o ok. 3% [Romer, Romer 2010, s. 799]. Według szacunku Ministerstwa Finansów oraz Komisji Europejskiej [European Commission 2010, s. 211], kolejny okres wysokiego wzrostu PKB (powyżej 5%) może nastąpić dopiero po 2012 r. Gdyby Polska rzeczywiście dokonała dostosowań fiskalnych o dużej skali⁵, które oparte byłyby głównie na redukcji wydatków publicznych i trwałyby dłużej niż dwa lata, to można byłoby spodziewać się pozytywnych efektów dla wzrostu gospodarczego, tzw. efektów niekeynesowskich. Wówczas sytuacja polskich finansów publicznych mogłaby się trwale zmienić na lepsze, a dług publiczny nie przekroczyłby 60% PKB.

Literatura

- Afonso A., *Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy In the EU 15, Eastern Economic Association Annual*, Universidade Technica de Lisboa, Lisbon 2001.
- Alesina A., Ardagna S., *Large Changes In Fiscal Policy: Taxes Versus Spending*, NBER Working Papers 2010, no 15438.
- Blanchard O., *Comment on Giavazzi and Pagano*, [w:] NBER Macroeconomics Annual Cambridge Mass., O. Blanchard, S. Fischer (red.), The MIT Press, 1990.
- Giudice G., Turrini A., in 't Veld J., *Can fiscal consolidations be expansionary in the EU? Ex-post evidence and ex-ante analysis*, „European Economy” 2003 no 195.
- European Commission, *Statistical Annex of European Economy*, Brussels 2010.
- Giavazzi F., Pagano M., *Can severe fiscal contractions be expansionary? Tales of two small European countries*, „NBER Macroeconomics Annual” 1990 nr 5.
- Heylen F., Everaert G., *Success and failure of fiscal consolidation in the OECD: a multivariate analysis*, „Public Choice” 2000 no 105.
- Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C. (red.), *Ekonomia*, Gdańsk 1991.
- Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWE, Warszawa 1985.
- Międzynarodowy Fundusz Walutowy, *Will it hurt? Macroeconomic effects of fiscal consolidation*, www.imf.org 2010.
- Milewski R. (red.), *Makroekonomia*, PWN, Warszawa 2000.

⁵ Według opinii Międzynarodowego Funduszu Walutowego, redukcje w wydatkach publicznych, deficycie strukturalnym i strukturalnym pierwotnym, długu publicznym co najmniej o skali 1 p.p. PKB w ciągu roku można nazwać konsolidacją fiskalną.

- Miller S.M., Russek F.S., *The Relationship between Large Fiscal Adjustments and Short-Term Output Growth Under Alternative Fiscal Policy Regimes*, University of Connecticut, Department of Economics, Working Paper 1999-04.
- Moven J.C., *Consumer Behaviour*, McMillan Publishing, New York 1993.
- OECD, *Observer*, OECD Revenue Statistics (1965-2002) published in 2003.
- Orłowski W.M., *Droga do Europy. Makroekonomia wstępowania do Unii Europejskiej*, Instytut Europejski w Łodzi, Łódź 1998.
- Perotti R., *Fiscal policy when things are going badly*, „Quarterly Journal of Economics” 1999 no 114.
- Pozzi L., *Government Debt, Imperfect Information and Fiscal Policy Effects on Private Consumption: Evidence for 2 Relatively High Debt Countries*, Ghent University, Ghent 2003.
- Romer Ch., Romer D., *The macroeconomic effects of tax changes: estimates based on a new measure of fiscal socks*, „American Economic Review” 2010 nr 100 (June 2010).
- Rzońca A., *Determinanty wzrostu gospodarki Irlandii w latach dziewięćdziesiątych*, „Bank i Kredyt” 2002 nr 7.
- Sutherland A., *Fiscal crises and aggregate demand: can high public debt reverse the effects of fiscal policy?*, „Journal of Public Economics” 1997 no 65.
- „Vademecum Rzeczpospolitej” nr 87, 15.12.2003.
- Winiarski B., *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 2000.
- Wojciechowska-Toruńska I., *Konsolidacja fiskalna w Polsce w teorii i w praktyce*, [w:] *Finanse publiczne*, J. Sokołowski (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 112, UE, Wrocław 2010.
- Zaghini, A., *The economic policy of fiscal consolidation: the European experience*, Paper presented at the EEA Conference, Spain 1999.

EFFECTS OF FISCAL CONSOLIDATION IN THEORY AND PRACTICE

Summary: The article presents possible effects of fiscal consolidation. It describes Keynesian and non-Keynesian effects. Generally, the reductions of deficit based upon spending cuts are more likely to increase growth than these based upon tax increases. The examples of Ireland and Hungary show the mechanism of both effects. It seems that the knowledge of possible effects of fiscal consolidation is important for the future fiscal condition of Polish public finance.